

دعا در ایجاد وحدت و همدلی در جامعه اسلامی

سعیدعارف نیا^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۸

چکیده

از مهم‌ترین عوامل پیروزی و سعادت هر جامعه‌ای، وحدت و همدلی در میان اعضای آن جامعه می‌باشد و عوامل متعددی در ایجاد و تقویت آن نقش دارد که بررسی و پژوهش پیرامون آن با توجه به اهمیت موضوع، ضروری می‌باشد. از طرفی این سؤال مطرح است که نقش دعا به عنوان یکی از اعمال عبادی در دین که روایات از آن به عنوان تغییردهنده قضای حتمی یاد کرده و اثرات آن در موارد بسیاری، در قالب پژوهش‌های متعدد به اثبات رسیده است، در ایجاد وحدت و همدلی در جامعه اسلامی چیست و این‌که موارد وحدت بر محور دعا و در محتوای ادعیه کدام است. این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی و رویکرد عقلی - برهانی و نقلی - وحیانی به بررسی نقش دعا در ایجاد و تقویت وحدت و همدلی در جامعه اسلامی پرداخته است و نشان می‌دهد که دعا از عوامل مؤثر بر وحدت و همدلی در جامعه اسلامی بوده و در موارد متعددی دعا می‌تواند نقشی محوری در ایجاد این مهم ایفا کند. موارد متعدد دعا پیرامون وحدت و همدلی در میان محتوای ادعیه وارده از معصومین (علیهم‌السلام) نیز بیانگر نقش قابل توجه دعا در تحقق وحدت و همدلی در جامعه اسلامی است.

واژه‌های کلیدی: دعا، وحدت، همدلی، جامعه اسلامی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- طلبه سطح سه حوزه علمی قم و دانشجوی خارج فقه و اصول aresalhejaz1372@gmail.com

۱. مقدمه

وحدت و همدلی از مهم‌ترین ارزش‌ها در جامعه اسلامی است که خدای تعالی در قرآن کریم، مسلمین را به آن دعوت کرده و در آیه ۱۰۳ سوره مبارکه آل عمران فرموده‌اند: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...»؛ «و همگی به ریسمان خدا [= قرآن و اسلام، و هرگونه وسیله وحدت]، چنگ زنید، و پراکنده نشوید»؛ و لذا ضروری است که احاد مسلمین در جهت تحقق وحدت و همدلی در جامعه و تحصیل مقدمات و لوازم آن، قدم برداشته و کوشش نمایند.

از آن‌جا که بی‌تردید دستورات، احکام و اعمال عبادی در دین اسلام از جمله مقوله دعا، جنبه تربیتی داشته و رابطه مستقیم با تحقق آرمان‌های اسلامی در فرد و جامعه دارد و در مواردی نیز به خصوص به آن تصریح شده است؛ مثلاً در مورد اثر تربیتی نماز که خدای تعالی به آن تصریح کرده و در آیه ۴۵ سوره مبارکه عنکبوت می‌فرماید: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ»؛ «نماز (انسان را) از زشتی‌ها و گناه باز می‌دارد» و یا در مورد دعا که در روایات آن را تغییردهنده قضای حتمی دانسته‌اند (طبرسی، ۱۳۷۰، ۱: ۳۸۸)؛ لذا شایسته است به دستورات عبادی اسلام و به خصوص مقوله دعا و نیایش‌نگاهی ویژه داشته و نقش آنها در مسائل مهم فردی و اجتماعی از جمله مسئله وحدت و همدلی در جامعه مورد پژوهش قرار گرفته و بررسی شود که در این پژوهش به بررسی نقش و آثار دعا در ایجاد و گسترش وحدت و همدلی در جامعه اسلامی می‌پردازیم.

۲. پیشینه پژوهش

در مورد آثار دعا تا کنون پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است که مواردی از آنها ذکر می‌شود:

- ۱- مقاله «نقش نیایش در آرامش روان»، اثر صدیقه موسوی و فاطمه شریفی، شماره دوم، مجله مطالعات روان‌شناسی با رویکرد اسلامی، ۱۳۹۹.
 - ۲- مقاله «تأثیر دعا بر شدت درد بیماران حین سنگ‌شکنی»، اثر معصومه ترکی و همکاران، شماره دوم، مجله دین و سلامت، ۱۳۹۹.
 - ۳- مقاله «جایگاه دعا در سلامت معنوی از منظر قرآن با تکیه بر اندیشه‌های علامه طباطبایی» اثر محمدهادی یدالله‌پور و همکاران، شماره پانزدهم، مجله الهیات قرآنی، ۱۳۹۹.
- با وجود پژوهش‌های متعدد صورت گرفته در مورد آثار دعا اما تا به حال پیرامون نقش دعا در ایجاد وحدت و همدلی در جامعه اسلامی صورت نگرفته است.

۳. روش تحقیق

این تحقیق روش توصیفی تحلیلی و رویکرد عقلی - برهانی و نقلی - وحیانی به بررسی نقش دعا در وحدت و همدلی در جامعه اسلامی می‌پردازد.

۴. گفتار اول: موارد وحدت و همدلی بر محور دعا

۴-۱- تأکید بر دعا در جمع مسلمین

در میان دستورات دین در مورد دعا، سفارش‌های فراوانی بر دعا به صورت گروهی و درمان جمع مسلمین وارد شده است که نشانگر اولویت دعای جمعی و گروهی بر دعای انفرادی و استفاده دین از دعا به عنوان عاملی برای اجتماع مسلمین بر بندگی خدای تعالی و وحدت و همدلی امت می‌باشد. اجتماع مسلمین بر محور دعا علاوه بر این که خود مصداقی از وحدت امت بر اطاعت خدای تعالی است، سبب دیدار مؤمنین با یکدیگر نیز بوده که خود سبب تألیف قلوب و تقویت محبت در میان مؤمنین می‌شود که از اسباب ایجاد وحدت است، رسول خدا (صلی‌الله‌علیه و آله) در این باره فرموده‌اند: «الزَّيَارَةُ تُنْبِتُ الْمَوَدَّةَ»؛ (مجلسی، ۱۴۰۳، ۷۱: ۳۵۵) «دیدار باعث ایجاد محبت می‌شود».

از نظر تحلیل جامعه‌شناختی نیز عبادت و دعا به صورت جمعی، جامعه دینی را متحد می‌کند و تفاوت‌های جامعه‌شناختی و فرقه‌گرایانه را از بین می‌برد و مناسک عملی که این پرستش را بروز می‌دهند، این پیوند را ایجاد می‌کنند (واخ یوآخیم، ۱۳۸۰: ۳۹-۴۰). این آیین‌ها هر قدر هم ساده باشند، اما بیشتر از ایمان و اعتقادات خالی (بدون مناسک که در برخی فرقه‌های مسیحیت وجود دارد) اثر وحدت‌آفرینی دارند (واخ یوآخیم، ۱۳۸۰: ۶۰).

به همین جهت است که ژرژ گورویچ جامعه‌شناس فرانسوی پیوندهای اجتماعی را به سه نوع و در واقع سه درجه تقسیم می‌کند: توده، اجتماع اختیاری و اتحاد معنوی و در ادامه می‌افزاید: اتحاد معنوی، عالی‌ترین و عمیق‌ترین و شدیدترین حالت پیوستگی وجدانیات انسانی است و فقط در لحظات نادر جذب و شور و هیجان دسته‌جمعی نظیر بعضی مراسم مذهبی یا برخی تظاهرات سیاسی پدید می‌آید (معمدنژاد، ۱۳۸۶: ۱۴۴). یوآخیم واخ، جامعه‌شناس دین در عصر حاضر می‌گوید: «این امر، مورد اتفاق نظر در بین جامعه‌شناسان است که وحدت کامل در جامعه جز از طریق دین نه حاصل شده است و نه حاصل می‌شود» (واخ یوآخیم، ۱۳۸۰: ۳۸۹). تردیدی نیست که از مهم‌ترین اجتماعات دینی، اجتماعات بر حول محور دعاست که بیانگر نقش ویژه دعا در ایجاد وحدت و همدلی در جامعه است.

در روایات معصومین (علیهم‌السلام) سفارشات بر دُعا در جمع مسلمین وارد شده است که مواردی از آنها ذکر می‌شود: امام صادق (علیه‌السلام) در روایتی فرموده‌اند: «مَا مِنْ رَهْطٍ أَرْبَعِينَ رَجُلًا اجْتَمَعُوا فَدَعَوْا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي أَمْرٍ إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُمْ...»؛ (صدوق، ۱۳۶۸، ۱: ۱۶۰؛ حر عاملی، ۱۴۱۴، ۷: ۱۰۳)؛ «هیچ نشده است که چهل نفر اجتماع کنند و به پیشگاه خدای تعالی در مورد دعا و درخواست کنند، مگر این که خدای تعالی دعای آنها را اجابت کرده است».

هم‌چنین در کلام گهربار دیگری، ایشان بر دعا در جمع مسلمین و فضیلت آن تأکید کرده و اجابت را در دعای جمع مسلمین دانسته و فرمودند: «مَا اجْتَمَعَ أَرْبَعَةٌ رَهْطٍ قَطُّ عَلَى أَمْرٍ وَاحِدٍ فَدَعَوْا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا تَفَرَّقُوا عَنْ إِجَابَتِهِ»؛ (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۷: ۱۰۴)؛ «هیچ نشده است که چهار تن در

کاری هم‌رأی شوند و دعا کنند، مگر این‌که پیش از جدا شدن از یک‌دیگر دعایشان مستجاب می‌گردد».

امام صادق (علیه‌السلام) درباره سیره پدر بزرگوارشان امام باقر (علیه‌السلام) نیز فرمودند: «كَانَ أَبِي إِذَا حَزَبَهُ أُمَّرٌ جَمَعَ النَّسَاءَ وَالصَّبِيَّانَ ثُمَّ دَعَا وَ أَمَّنُوا»؛ (کلینی، ۱۴۰۷، ۲: ۴۸۷)؛ «شیوه پدرم این بود که چون از امری غمگین می‌شد، زنان و کودکان را گرد می‌آورد و سپس دعا می‌کرد و آنها آمین می‌گفتند». از امام صادق (علیه‌السلام) حدیثی قدسی نقل شده که خدای تعالی به حضرت عیسی (علیه‌السلام) فرمودند: «يَا عِيسَى، تَقَرَّبْ إِلَى الْمُؤْمِنِينَ وَ مَرُّهُمْ أَنْ يَدْعُونِي مَعَكَ»؛ (صديق، ۳۷۶: ۵۱۴)؛ «ای عیسی! به مؤمنین نزدیک شو و آنها را امر کن همراه با تو مرا بخوانند». روایات مذکور صراحت در اولویت دعای جمعی داشته و اجتماع مسلمین بر دعا را فضیلتی مضاف بر اصل دعا معرفی می‌کنند. در مقابل این دسته از روایات، آیات و روایاتی نیز وجود دارد که به دعای فردی و در خلوت سفارش می‌کند که اهم موارد ذکر و بررسی می‌شود:

۱-۱-۴- قرآن کریم

خدای تعالی در آیه ۵۵ سوره مبارکه اعراف می‌فرماید:

«ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»؛ «پروردگار خود را (آشکارا) از روی تضرع، و

در پنهانی، بخوانید! (و از تجاوز، دست بردارید که) او متجاوزان را دوست نمی‌دارد».

• وجه استدلال:

این‌گونه استدلال شده که در آیه شریفه «خفیه» دلالت بر دعا در خفا و دور از جمع داشته و اساساً اولویت در دعا، دعا به صورت فردی است نه جمعی تا بتوان از آن به عنوان عاملی برای ایجاد وحدت یاد کرد.

• اشکالات وارد بر این استدلال:

۱- برخی از مفسرین مقصود از تضرع را در مقابل خفیه و به معنای دعای آشکار و در جمع مسلمین دانسته‌اند، علی بن ابراهیم قمی در تفسیر این آیه شریفه مقصود از تضرع را این‌گونه بیان کرده است: «وقوله (ادعوا ربکم تضرعا و خفیه) ای علانیه و سرا» (قمی، ۱۴۰۴، ۱: ۲۳۶).

۲- برخی دیگر این‌گونه آیه را تفسیر کرده‌اند که منظور از تضرع، اظهار عجز و نیاز و خفیه یعنی پنهان کردن عجز و نیاز که هر دو به مقتضای موارد دعا است و اولویتی برای دعای فردی در آیه مذکور وجود ندارد (ر.ک: طباطبایی، ۱۳۷۸، ۸: ۱۹۹).

۳- مفسرین محترمی نیز که مقصود از آیه را توصیه به دعای فردی و در خلوت دانسته‌اند، علت این حکم را اخلاص و دوری از ریا بیان کرده‌اند (فیض کاشانی، ۱۳۷۳، ۲: ۲۰۵-۲۰۶؛ مکارم، ۱۳۵۳، ۶: ۲۱۰) و اولویت دعای فردی را در موارد احتمال ارتکاب به ریا منحصر دانسته‌اند.

۴- قرائن موجود در کلام مانند فقره پایانی آیه شریفه که می‌فرماید: «إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» دلالت بر آن دارد که این آیه شریفه در مقام بیان حکم در مورد تجاوز از حدود و افراط در اظهار دعا است و یا استعمال واژه خفیه به معنای پنهانی دعا کردن قرینه‌ای بر انحصار این دستور به موضع احتمال ریا است، زیرا برای توصیه به دعای فردی واژه‌های رساتر وجود دارد که خدای تعالی در این مورد از آنها استفاده نکرده است.

۵- آیات دیگر از قرآن کریم که در مقابل این آیه شریفه، مواردی از دعای جمعی را بیان می‌کند نیز قرینه‌ای بر ناتمام بودن استدلال به آیه مذکور بر اولویت دعای فردی است که به جهت رعایت اختصار به ذکر دو نمونه از آیات بسنده می‌شود: خدای تعالی در آیه ۱۲۸ سوره مبارکه بقره به دعای جمعی ابراهیم و اسماعیل (علیهم‌السلام) پرداخته و فرموده‌اند: «رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ»؛ «پروردگارا! ما را تسلیم فرمان خود قرار ده! و از دودمان ما، امتی که تسلیم فرمانت باشند، به وجود آور! و طرز عبادت‌مان را به ما نشان ده و توبه ما را بپذیر، که تو توبه‌پذیر و مهربانی!»

همچنین در آیه ۱۰ سوره مبارکه حشر می‌فرماید: «وَالَّذِينَ جَاءُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ»؛ «(هم‌چنین) کسانی که بعد از آنها [= بعد از مهاجران و انصار] آمدند و می‌گویند: پروردگارا! ما و برادرانمان را که در ایمان بر ما پیشی گرفتند بیامرز و در دل‌هایمان حسد و کینه‌ای نسبت به مؤمنان قرار مده! پروردگارا، تو مهربان و رحیمی.»

بنابراین استدلال به این آیه شریفه برای اثبات اولویت دعای فردی در اسلام به صورت مطلق ناتمام است، در نتیجه با توجه به موارد مذکور، از این آیه شریفه اولویتی برای دعای فردی استفاده نمی‌شود و این که برای دفع ریا و... سفارش به مخفیانه دعا کردن شده، حکمی کلی نیست و خللی به استدلال بر روایات دعای جمعی وارد نمی‌کند.

۲-۱-۴- روایات

از مواردی که برای اولویت دعای فردی به آنها استدلال شده است، روایاتی است که توصیه به دعای فردی می‌کند که برای مثال یک نمونه از آنها ذکر می‌شود:

رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌و‌آله) فرمودند: «دَعْوَةٌ فِي السِّرِّ تَعْدِلُ سَبْعِينَ دَعْوَةً فِي الْعَلَانِيَةِ» (قطب راوندی، ۱۳۶۶، ۱: ۱۸)؛ «دعا در پنهان برابری می‌کند با هفتاد دعا در انظار.»

۳-۱-۴- اشکالات

استدلال به این روایات بر اولویت دعای فردی نیز ناتمام است زیرا:

۱- این دسته از روایات هم از جهت سند و هم از جهت دلالت بر مقصود، رجحانی بر روایات دعای جمعی ندارند تا بتوانند بر آنها حاکم شوند.

۲- تأکید این روایات بر پنهانی بودن دعا و در مقام مخالفت با دیده شدن دعا بوده و ناظر بر منع از ریا می‌باشند و رابطه منطقی آنها با روایات دعای جمعی عموم و خصوص من وجه می‌باشد که تقابل آنها فقط در مورد دعای جمعی همراه ریا می‌باشد و لذا نمی‌توان از آن حکم کلی اولویت دعای فردی را استنباط کرد و دعای جمعی اگر دور از ریا باشد در اولویت است.

۴-۱-۴- وجه جمع بین دلایل مذکور

مورد بحث در میان دلایل متفاوت است؛ گروهی در مقام بیان فضیلت دعای در جمع مسلمین است و گروه دیگر در مقام منع از دیده شدن دعاست؛ بی‌تردید اصل آشکار بودن و دیده شدن دعا منع شرعی ندارد و لذا مقصود شارع مواردی است که دعای آشکار، مفسده‌ای مانند ریا و... برای شخص در پی داشته باشد؛ بنابراین منع، ناظر به مورد ریا بوده و نمی‌توان از آن حکم کلی اولویت دعای فردی را استنباط کرد.

نهایت مطلبی که می‌توان برداشت کرد این است که موارد مفسده دعای جمعی، دعای فردی اولویت دارد، اما این مطلب خللی بر اصل اولویت اجتماع مسلمین در دعا وارد نمی‌کند.

۴-۲- تأکید بر دعا برای دیگران

یکی دیگر از مواردی که در دستورات اسلام - حول محور دعا - سبب ایجاد و تقویت وحدت و همدلی در جامعه می‌شود، تأکیدات بسیار بر دعای مسلمین برای یکدیگر است، زیرا بزرگ‌ترین مانع برای وحدت و همدلی خودبینی‌ها و بی‌تفاوتی‌ها در میان آحاد جامعه است که اسلام با سفارش به دعا و طلب خیر برای دیگران این مانع بزرگ را برطرف کرده و محبت و اهتمام به امور یکدیگر را در میان مؤمنین نهادینه می‌کند که با وجود آنها در جامعه اسلامی موانع وحدت و همدلی در جامعه مرتفع شده و زمینه ایجاد این مهم فراهم می‌شود.

در میان آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) موارد بسیاری بر دعای برای دیگران تصریح دارد که چند مورد از آنها ذکر می‌شود:

۴-۲-۱- قرآن کریم

خدای تعالی در مورد دعای حضرت یعقوب برای فرزندانش در آیه ۹۸ سوره مبارکه یوسف می‌فرماید: «قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ»؛ «گفت: به زودی برای شما از پروردگارم آمرزش می‌طلبم که او آمرزنده و مهربان است!».

۴-۲-۲- روایات

در میان روایات نیز موارد بسیاری بر فضیلت دعا برای دیگران تأکید و سفارش دارد که چند مورد از آنها ذکر می‌شوند: امام صادق (علیه‌السلام) در کلامی گهربار فرمودند: «دُعَاءُ الْمُؤْمِنِ لِلْمُؤْمِنِ يَدْفَعُ عَنْهُ الْبَلَاءَ وَ يُدْرِي عَلَيْهِ الرِّزْقُ» (مفید، ۱۴۱۳: ۲۸)؛ «دعای مؤمن برای مؤمن سبب دفع بلا بوده و باعث وسعت نزول رزق است».

امام باقر (علیه‌السلام) نیز در این باره فرموده‌اند: «أَسْرَعُ الدَّعَاءِ نَجَاحاً لِلْإِجَابَةِ دُعَاءُ الْأَخِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ» (حلی، ۱۴۰۷، ۱: ۱۸۳)؛ «نزدیک‌ترین دعا به اجابت دعای مؤمن برای برادر مؤمنش در غیاب اوست». دعا برای دیگران و خیرخواهی برای یکدیگر باعث نزدیک شدن دل‌ها و تقویت و محبت در میان مسلمین و در نتیجه وحدت و همدلی در جامعه می‌شود.

۳-۲-۴- ادعیه

در میان ادعیه مأثوره نیز دعا برای برادران دینی، مکرر وارد شده است که یکی از آن موارد، دعایی است که از امام علی (علیه‌السلام) در تعقیبات نمازها وارد شده است که حضرت برای برادران دینی خود نیز دعا فرموده و می‌فرمایند: «أَعِيدُ نَفْسِي وَ مَالِي وَ وُلْدِي وَ دِينِي وَ أَهْلِي وَ إِخْوَانِي فِي دِينِي ...» (کفعمی، ۱۴۱۸، ۱: ۲۰)

۵. گفتار دوم: موارد وحدت و همدلی در محتوای ادعیه

همان‌طور که در نظریات فلاسفه مانند ابن‌سینا به تأثیر دعا در عالم، تصریح شده و آن را دارای اثرات بر نفوس دانسته‌اند که هم بر خود داعی و هم بر دیگر موجودات مؤثر می‌باشد (ر.ک: ابن‌سینا، ۱۴۰۴: ۱۷۷). در میان روایات نیز به تأثیر دعا در عالم تصریح شده است که چند مورد از آنها ذکر می‌شوند: امام صادق (علیه‌السلام) در کلامی گهربار فرمودند: «الدَّعَاءُ يَرُدُّ الْقَضَاءَ بَعْدَ مَا أُبْرِمَ إِبرَأَمًا» (طبرسی، ۱۳۷۰، ۱: ۳۸۸)؛ «دعا قضا سو را برمی‌گرداند بعد از آن که حتمی شده باشد». از رسول خدا نیز کلامی در این باره نقل شده است که فرموده‌اند: «... لَا يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِلَّا الدَّعَاءُ» (نوری، ۱۴۰۸، ۵: ۱۷۷)؛ «و هیچ چیز مانند دعا نمی‌تواند قضا را تغییر دهد».

بی‌شک دعا می‌تواند در قضا و در حوادث عالم مؤثر واقع شده و در موردی که دعا صورت پذیرد، به عنوان سببی در نظام اسباب و مسببات در تحقق مطلوب تأثیرگذار باشد. در میان ادعیه، موارد فراوان استفاده از دعا برای اهداف تربیتی وجود دارد، برای مثال امام سجاد (علیه‌السلام) در دعای مکارم‌الاخلاق این‌گونه با خدای تعالی نجوا کرده و می‌فرمایند: «وَ أَعِنِّي عَلَى تَرْبِيَّتِهِمْ وَ تَأْدِيبِهِمْ»؛ «و مرا بر تربیت و ادب‌آموزی به فرزندانم یاری فرما».

دعا، درخواست از خدای تعالی است که مسبب‌الاسباب و قدرت مطلق عالم است. بی‌تردید دعا از آن جهت که دستوری از خدای تعالی بوده و خود وعده اجابت آن را داده و در آیه ۶۰ سوره مبارکه غافر می‌فرمایند: «أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ»؛ «بخوانید مرا تا اجابت کنم شمارا»، می‌تواند برترین راه‌کار برای ایجاد وحدت و همدلی در جامعه نیز باشد؛ لذا در ادعیه وارد شده توجه ویژه‌ای به آن شده است که مواردی از آن ذکر می‌شوند.

۱-۵- موارد وحدت در محتوای ادعیه

۱-۱-۵- دعای وحدت

وحدت و همدلی شرط پیروزی و سعادت امت اسلامی است؛ لذا به عنوان یکی از نیازهای مهم اجتماعی در میان ادعیه نیز به این مهم پرداخته شده که نمونه بارز آن دعای وحدت است که در بسیاری از کتب معتبر روایی نقل شده است.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِلَهًا وَاحِدًا وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ لَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبَّنَا وَ رَبُّ آبَائِنَا الْأُولِينَ ... » (کفعمی، ۱۴۱۸، ۱: ۹؛ ابن طاووس، ۱۴۰۹، ۲: ۶۸۵؛ مجلسی، ۱۴۲۳، ۱: ۵۰).

در این دعای شریفه تأکید بر عقایدی است که وجه اشتراک میان مسلمین است چرا که بیان مشترکات و تکیه بر وجوه اشتراک هر جامعه‌ای از راه‌های ایجاد وحدت در میان آنهاست و این شیوه اصیل قرآن در ایجاد وحدت است که حتی برای ایجاد وحدت و سازش میان مسلمین و اهل کتاب نیز به آن توصیه می‌کند، خدای تعالی در آیه ۶۴ سوره مبارکه آل عمران می‌فرماید:

«قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَمْ نُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا وَ لَمْ يَتَّخِذْ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ»؛ «بگو: ای اهل کتاب! بیایید به سوی سخنی که میان ما و شما یکسان است؛ که جز خداوند یگانه را نپرستیم و چیزی را همتای او قرار ندهیم؛ و بعضی از ما، بعضی دیگر را - غیر از خدای یگانه - به خدایی نپذیرد. هرگاه (از این دعوت)، سرباز زنند، بگویید: گواه باشید که ما مسلمانیم».

این نکته در مورد اصل دعا نیز به عنوان وجه اشتراک میان مؤمنین صادق است و می‌توان از دعا به عنوان یکی از مشترکات در جهت ایجاد وحدت و همدلی در جامعه اسلامی استفاده نمود.

۲-۱-۵- دعای بیست و هفتم صحیفه سجاده

مورد دیگری که در محتوای آن به مسئله وحدت و همدلی در جامعه می‌پردازد، دعای امام سجاد برای مرزداران در صحیفه سجاده است، حضرت در این دعای شریفه در ابتدا برای ایجاد وحدت در میان مسلمین دعا کرده و می‌فرماید: «وَأَلَّفَ جَمْعَهُمْ»؛ «و جمعشان - مؤمنین - را پیوند ده ...». حضرت با این عبارت از خدای تعالی وحدت و همدلی میان مؤمنین را طلب می‌کنند که دلیل روشنی بر تأثیر مهم دعا بر وحدت و همدلی در جامعه اسلامی است. در ادامه حضرت از دعا برای تشویق مؤمنین بر وحدت استفاده می‌نماید که می‌تواند محرکی برای اهتمام افراد جامعه به مسئله وحدت و همدلی باشد، ایشان در فرازی دیگر در این باره می‌فرماید:

«اللَّهُمَّ وَإِيْمًا مُسْلِمٍ خَلَفَ غَازِيًا أَوْ مُرَابِطًا فِي دَارِهِ، أَوْ تَعَهَّدَ خَالِفِيهِ فِي غَيْبَتِهِ، أَوْ أَعَانَهُ بِطَائِفِهِ مِنْ مَالِهِ، أَوْ أَمَدَّهُ بِعِتَادِهِ، أَوْ شَحَذَهُ عَلَى جِهَادٍ، أَوْ اتَّبَعَهُ فِي وَجْهِهِ دَعْوَةً، أَوْ رَعَى لَهُ مِنْ وَرَائِهِ حُرْمَةً، فَأَجْرِلُهُ مِثْلَ أُجْرِهِ؛ وَرِنًا بَوْرِنٍ وَمِثْلًا بِمِثْلِ، وَعَوَّضَةً مِنْ فِعْلِهِ عَوَّضًا حَاضِرًا يَتَعَجَّلُ بِهِ نَفْعَ مَا قَدَّمَ، وَسُرُورَ مَا أَتَى بِهِ، إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ بِهِ الْوَقْتُ إِلَى مَا أُجْرِيَتْ لَهُ مِنْ فَضْلِكَ، وَأُعِدَّتْ لَهُ مِنْ كَرَامَتِكَ»؛ «خدا! هر

مسلمانی که عهده‌دار امور خانه رزمنده یا مرزداري شود، يا در نبود او به كفالت و سرپرستی خانواده‌اش اقدام کند، يا به قسمتی از مالش او را ياری دهد، يا او را به ساز و برگ جنگ مدد رساند، يا همت او را برای رفتن به جهاد تند و تیز گرداند، يا وی را در برابرش به دعای خیر همراهی کند، يا پشت سرش آبروی او را حفظ نماید، به او نیز اجر همان رزمنده و مرزدار را، وزن به وزن و مثل به مثل عنایت فرما و عمل او را پاداشی نقد عطا کن، که بدون درنگ، سود کاری که پیشاپیش فرستاد و شادی عملی که به جا آورد، در همین دنیا به دست آورد، تا عمرش به پایان رسد و به آن پاداشی برسد که از احسانت بر او روا داشته ای و از کرامتت برای او مهیا کرده ای.»

امام سجاد (علیه‌السلام) در این فراز از دعا برای همه کسانی که با رزمندگان و مرزداران همراهی کرده و متحد می‌شوند، دعا می‌فرمایند که علاوه بر اثر اجابت محتوای دعا، عاملی برای ایجاد انگیزه و دعوت مؤمنین به ایجاد و تقویت وحدت و همدلی بوده و بیانگر نقش دعا در تحقق این مهم می‌باشد.

۳-۱-۵- غلبه سیاق تکلم مع‌الغیر در ادعیه

در میان ادعیه به خصوص ادعیه قرآنی در غالب موارد، سیاق کلام جمعی است به این بیان که برای مثال، ضمائر در دعا به صورت متکلم مع‌الغیر، صادر شده است و لذا حتی فرد وقتی به صورت انفرادی دعا می‌کند، ضمائر متکلم مع‌الغیر و جمعی به کار می‌برد که کم‌ترین اثر آن، خود را به عنوان فردی از جامعه اسلامی و نه به عنوان فردی واحد دیدن است که با از بین بردن منیت‌ها در فرد، زمینه ایجاد وحدت و همدلی در جامعه را فراهم می‌کند.

برای مثال یکی از دعاهای قرآنی که همواره به عنوان جزء واجب نماز مؤمنین به آن مداومت دارند آیه ۶ سوره مبارکه فاتحه است که می‌فرماید: «إهدنا الصراط المستقیم»؛ «ما را به راه راست هدایت فرما». در این آیه شریفه، به عنوان یکی از دعاهای قرآنی، مؤمنین خود را حتی در نمازهای فرادی به عنوان فردی از جامعه اسلامی خطاب می‌کنند و شخص خود را به صورت مستقل نمی‌بینند که خود بزرگ‌ترین راهبرد برای نهادینه کردن پذیرش وحدت و همدلی با دیگر اعضای جامعه، در فرد است.

بزرگ‌ترین مانع از وحدت، خودبینی‌های افراد جامعه است که تمرین بر پذیرش آن حتی در مرحله اول، با زبان و صرف اظهار به پذیرش وحدت، می‌تواند نقش به‌سزایی در تحقق این مهم، در قالب الفاظ دعا ایفا کند.

موارد این نوع خطاب در میان ادعیه، متعدد است که به جهت رعایت اختصار و با هدف بیان وجه استدلال به این نوع خطاب بر نقش دعا در ایجاد وحدت و همدلی در جامعه به ذکر مورد مذکور اکتفا می‌شود.

۶. نتیجه‌گیری

نقش دعا در ایجاد و تقویت وحدت و همدلی در جامعه اسلامی غیر قابل انکار بوده و علاوه بر این که دعا به عنوان سببی در نظام اسباب و مسببات می‌تواند زمینه رفع بسیاری از نیازهای فرد و جامعه از جمله نیاز به وحدت و همدلی را فراهم سازد، هم‌چنین می‌تواند به عنوان محوری برای اجتماع افراد بوده و محرکی برای اهتمام افراد به وحدت در جامعه باشد. وجود موارد متعدد از کاربرد دعا در وحدت در میان ادعیه وارده، مؤید نقش قابل توجه دعا در ایجاد وحدت در جامعه اسلامی می‌باشد.

منابع

- قرآن کریم
- صحیفه سجادیه
- ابن بابویه قمی، ابوجعفر محمد بن علی ملقب به شیخ صدوق. (۱۳۶۸ش). *الخصال*، چاپ اول. قم: نشر شریف رضی.
- ابن بابویه، ابوجعفر محمد بن علی ملقب به شیخ صدوق. (۱۳۷۶ش). *امالی*، چاپ اول. قم: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- ابن سینا، حسین بن عبدالله. (۱۴۰۴ق). *النفس من کتاب الشفاء*، چاپ اول. قم: نشر آیت الله مرعشی نجفی.
- ابن طاووس. (۱۴۰۹ق). *اقبال الاعمال*، چاپ دوم. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- حر العاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۴ق). *تفصیل وسائل الشیعه فی تحلیل مسائل الشریعه*، چاپ اول. قم: مؤسسه آل البيت.
- حلی، احمد بن محمد بن فهد. (۱۴۰۷ق). *عده الداعی ونجاح الساعی*، چاپ اول. بیروت: دارالکتب العربی.
- طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۷۸ش). *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه: سید محمدباقر موسوی همدانی، چاپ یازدهم. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، حسن بن فضل. (۱۳۷۰ش). *مکارم الاخلاق*، چاپ اول. قم: نشر رضی.
- فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی. (۱۳۷۳ش). *تفسیر الصافی*، چاپ دوم. تهران: مکتبه الصدر.
- قطب راوندی، سعید بن هبه الله. (۱۳۶۶ش). *سلوه الحزین المعروف بالتعوات*، چاپ اول. قم: مدرسه امام مهدی.
- قمی، علی بن ابراهیم. (۱۴۰۴ق). *تفسیر القمی*، چاپ سوم. قم: دارالکتاب.
- کفعمی، ابراهیم بن حسن. (۱۴۱۸ق). *البلد الامین والدرع الحصین*، چاپ اول. بیروت: مؤسسه اعلمی.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). *الکافی*، تحقیق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، چاپ چهارم. تهران: دارالکتاب.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی. (۱۴۰۳ق). *بحار الانوار*، چاپ سوم. بیروت: مؤسسه الوفا.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۲۳ق). *زاد المعاد*، چاپ اول. بیروت: مؤسسه اعلمی.
- معتمدنژاد، کاظم. (۱۳۸۶ش). *وسایل ارتباط جمعی*، چاپ شش. تهران: دانشگاه علامه.
- مفید، محمد بن محمد بن نعمان. (۱۴۱۳ق). *الاختصاص*، چاپ اول. قم: دارالمفید.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۵۳ش). *تفسیر نمونه*، چاپ اول. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- نوری، حسین بن محمدتقی. (۱۴۰۸ق). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، چاپ اول. بیروت: مؤسسه آل البيت.
- یوآخیم. (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه جمشید آزادگان، چاپ اول. تهران: انتشارات سمت.